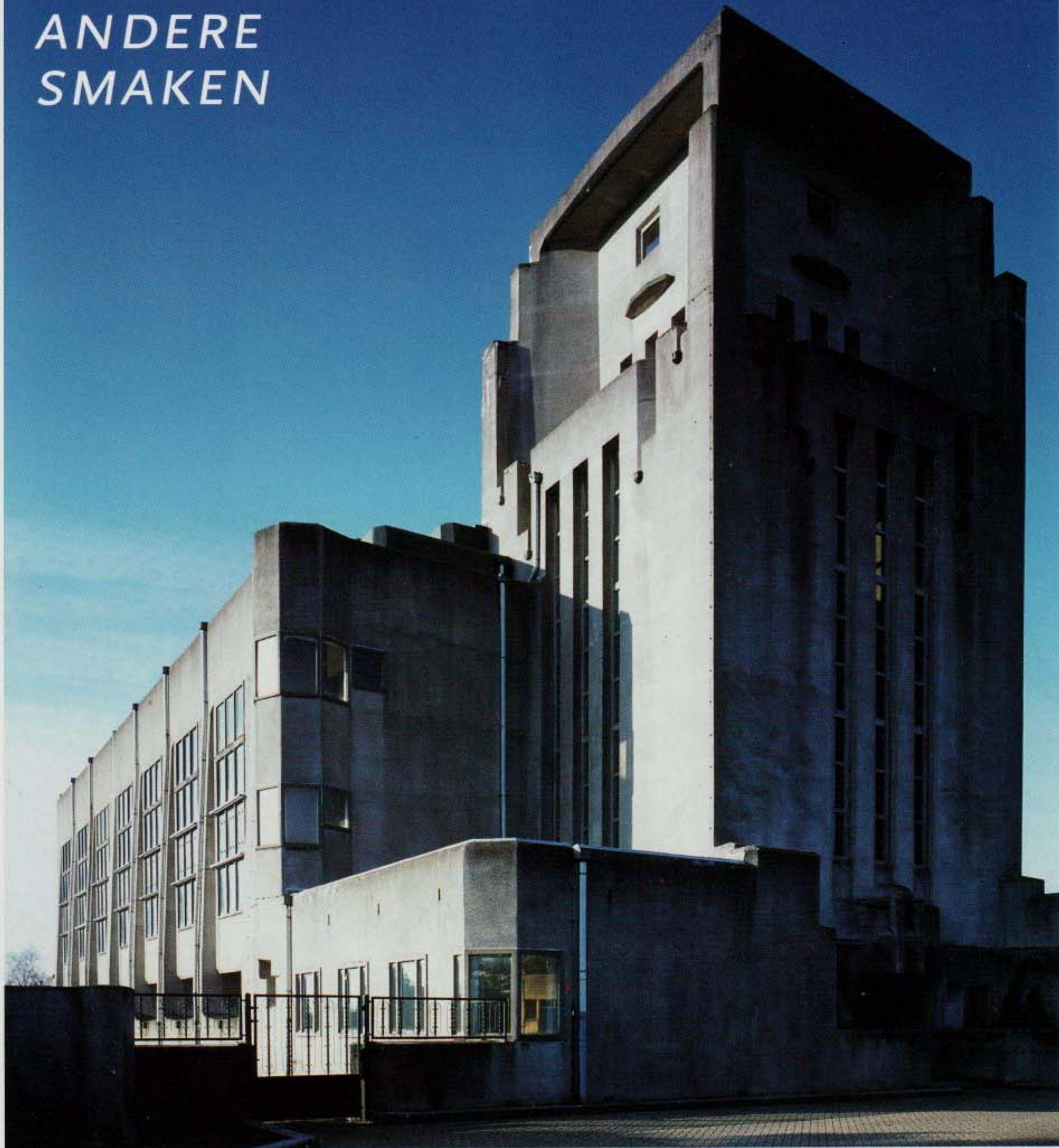

ANDERE SMAKEN

*Een kathedraal
tussen de stuif-
duinen*

Eind januari heeft KPN het voormalige zendstation Radio Kootwijk overgedragen aan de Dienst Landelijk Gebied van het ministerie van Landbouw. Aan het imposante gebouw van de architect Luthman is een stuk koloniale geschiedenis verbonden: dit fungeerde als tussenstation tussen Hilversum en Bandoeng. Wat moet er nu gebeuren met het station?

Rijksmuseum Kröller-Müller heeft belangstelling getoond, maar er is ook al een alternatief opgestaan, Digitaal Kootwijk, die het station 'digitaal heeft gekraakt'. Vervolgens zouden er voorstellingen, performances en manifestaties gehouden moeten worden.

Contact met Radio Kootwijk hersteld

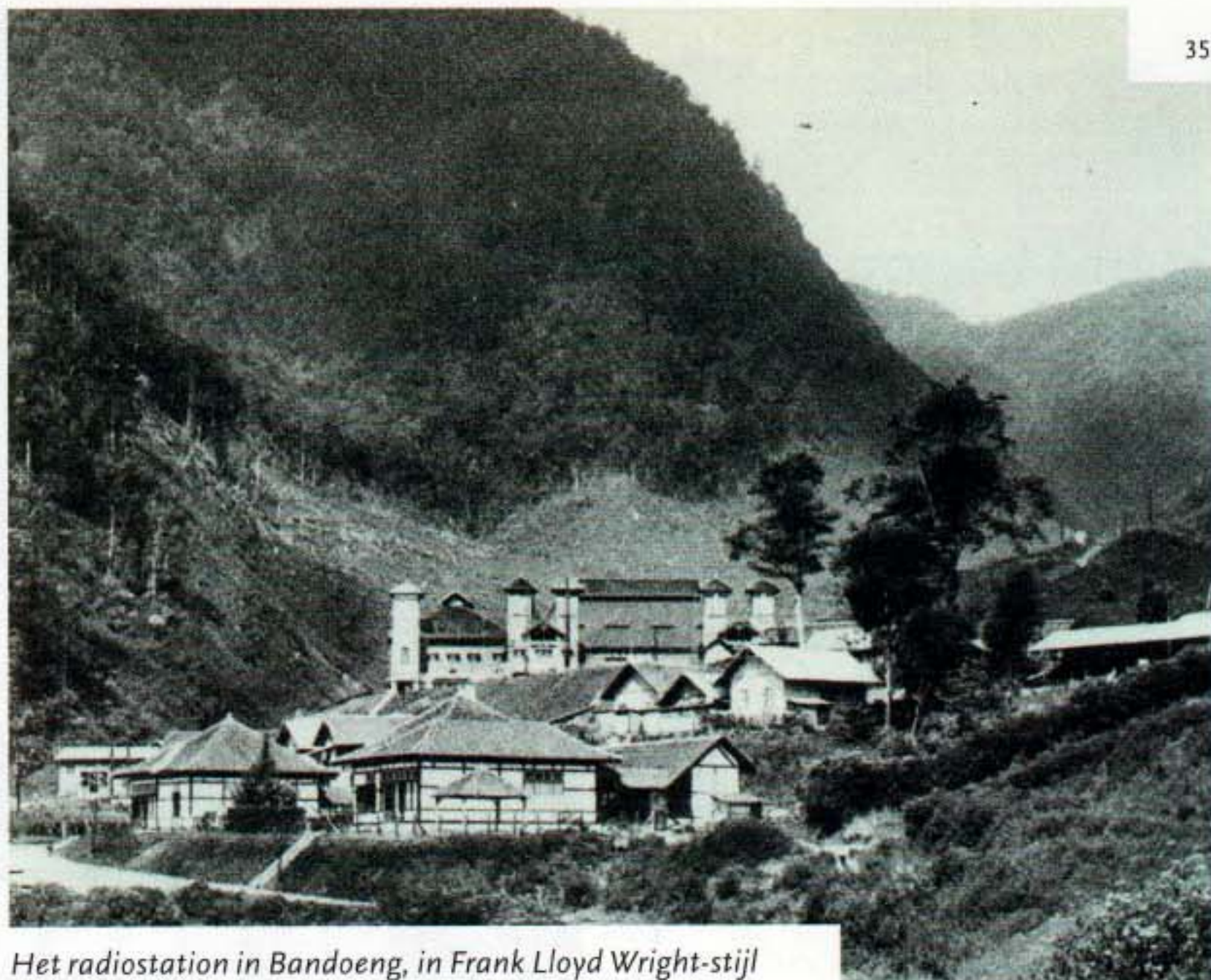
HERNIEUWDE CONTACTEN

Tekst: Jaap Huisman Fotografie: Janine Schrijver

Het radiostation in Bandoeng, in Frank Lloyd Wright-stijl

Plassen hebben het formaat van kleine meertjes aangenomen op de bosweg die ik vijf minuten daarvoor ben ingeslagen nadat ik al een kwartier moedeloos over de heide had rondgereden. De laatste mens die me adviseerde om voorbij een stoeterij rechtsaf te slaan, dateert al weer van een half uur geleden. Daarvoor moest ze een plastic doos voor haar gezicht wegnemen die haar beschermde tegen de striemende regen. Kennelijk te ver doorgereden. Geen stoeterij door de regen opgemerkt. Wel een witte ANWB-paddestoel als baken op de grote stille heide: Radio Kootwijk, 3,9 kilometer linksaf. Dankzij die richtingwijzer ploegt de auto door plassen waarvan de diepte onpeilbaar is en laveer ik langs afgebroken boomtakken. Uit de radio klinkt *Blue Heaven is a place on Earth*. Die blauwe hemel bevindt zich op het ogenblik ergens anders. Hoe meer de auto wegglijdt en slipt, hoe meer ik ga twifelen aan deze expeditie waarvoor de organisatie van de Camel Trophy Race zich niet zou schamen.

Uit het bos duikt een groep zendmasten met wat hangars eromheen op. Op dat punt gaat het zandpad over in een pokdalige asfaltweg, reden om een zucht van verlichting te slaken. Het ergste leed is geleden. Een kleine kilometer verder wijkt het bos en doemt het grijze betonnen monster op, het voormalige radiostation van Kootwijk. Het is zo groot en onontkoombaar dat ik het boven de boomkruinen had moeten waar-

nemen. Dat het niet is gebeurd, moet beslist door de laaghangende bewolking komen die alle kleuren en contouren uit het landschap heeft weggefilterd.

Het hek waar ik tegenaan rijd, is dicht. Omdat de overdrachtsplechtigheid van het station van KPN aan de Dienst Landelijk Gebied elk moment kan beginnen, besluit ik een fraai smeedijzeren hek met krullen over te klimmen. Pas bij de terugkeer begrijp ik waarom dat hek dicht zat en waarom prikkeldraad op de muren is gespannen: 'Levensgevaarlijk. Schietterrein', staat erop een bord. Alsof ze het zo hadden afgesproken, stijgt op dat moment geknal uit het bos in de verte.

ONS INDIË

Uit luidsprekers in de hal klinken oude opnamen van de radioverbinding die Kootwijk halverwege de jaren twintig tot stand bracht, een neuzelige mannenstem door een krakende radio die contact zoekt met 'Ons Indië'. Heftige emoties bracht de intercontinentale radiotelefonie teweeg, weten de oud-PTT'ers in de speciale nederzetting verderop, omdat ze in deze vorm verwanten voor het eerst hun familie in de tropen weer konden horen. Brieven deden er maanden over, terwijl het radiocontact via de lange of korte golf veel soepeler, hoewel ongelooflijk duur verliep. Voor drie minuten berekende de PTT 33 gulden, wat tien gulden meer was dan een weksalaris van een PTT'er in

>>

De grote zaal die tot voor enkele jaren geleden was gevuld met zendapparatuur.

die tijd. Pas door de uitvinding van de radiolamp in 1928 was een dergelijk internationaal contact mogelijk. Radio Kootwijk was de lifeline met Bandoeng, onsterfelijk gemaakt door Willy Derby's lied 'Hallo Bandoeng, Hallo Jongen.' Het reliëf van golven, in het beeld boven de voordeur, symboliseert de draadloze communicatie met de familie overzee. Voor deze techniek was nota bene de Duitse onderneming Telefunken verantwoordelijk. Die bouwde eerst het radiostation bij Bandoeng en later dat bij Kootwijk, en beperkte zich niet alleen tot het gebouw. Alle machines en apparatuur, de zendmasten in de omgeving en de nederzetting voor de werknemers, die

dichtbij moesten wonen om hulp te kunnen bieden bij storingen, was het werk van Telefunken. De bodem rondom het zendstation is gevuld met een omvangrijk leidingnet van koper, bedoeld om de zendinstallaties te beveiligen tegen ongewenste instraling van magnetische velden.

Het was de jonge architect Julius Luthman, toen werkzaam bij de Rijksgebouwendienst, die in 1919 de opdracht kreeg het zendstation en een dozijn andere gebouwen te ontwerpen, in een van de meest verlaten stukken Nederland. Zandverstuivingen, heide en dennenbossen zover als het oog reikt. Radio Scheveningen was de laatste

zender die vanuit Kootwijk de schippers op zee bereikte, totdat op 31 december 1998 de stekker eruit getrokken werd. GSM, marifoon, de gewone telefoon en niet te vergeten internet hadden de communicatie via de radio tot marge gereduceerd. De indrukwekkende zaal op de eerste verdieping was plotseling werkloos. Kaal, ook, nadat alle apparatuur eruit was gehaald. Plekken in de vloer met zijn geometrisch tegelmotief herinneren aan de plaats waar ze hebben gestaan. Wat overgebleven is, zijn de reusachtige betonnen spanten in het plafond die hebben bijgedragen aan de bijnaam van Radio Kootwijk, 'de kathedraal'. Waarachtig, het is een kathedraal, waarin de dienst was

gewijd aan de communicatie, die hier op de Veluwe staat, met een robuuste toren als uitkijkpost over de stuifduinen. Het verhaal gaat dat Luthmann zich liet inspireren door de Grote Kerk van Veere, en die min of meer heeft gekopieerd tot en met de stompe toren toe, maar dan in gewapend beton. Wat er mee te doen, nu radiotelefonie en –telegrafie geschiedenis zijn geworden? KPN bekende schuld door toe te geven dat het enkele jaren geleden nog gedacht had aan sloop van het 80 jaar oude gebouw. Liever ten halve gekeerd dan ten hele verdwaald, kunnen we nu zeggen. Want de wolken zijn verdreven: de Dienst Landelijk Gebied, onderdeel

van het ministerie van Landbouw, heeft het gebouw met de omringende grond gekocht – de gemeente Apeldoorn, de provincie Gelderland en het ministerie van VROM dragen aan de overnamekosten bij. Zo kan Radio Kootwijk zich opmaken voor een nieuwe bestemming, waarvoor zich al een gegadigde heeft gemeld: Rijksmuseum Kröller-Müller. Wie de zaal ziet, waarin de plaquette van de overdracht wordt onthuld, kan zich geen betere gebruiker voorstellen, zo overweldigend is het licht dat langs de penanten en over de tegelvloer binnenglijdt. Je kunt je onmiddellijk installaties en sculpturen voorstellen. Misschien zijn er wel nieuwe vormen van communicatie denkbaar zoals videoinstallaties of interactieve kunst. Helaas zijn de langwerpige daklichten in het getrapte oplopende plafond dichtgezet. Die smalle repen moeten nog meer variatie in het lichtspel hebben gebracht.

NATIONALISTISCH

Over het gewapend beton en het staal wat erin verborgen zit, was Julius Luthman na de ingebruikstelling negatief, omdat de plastische eigenschappen van staal daarmee gecamoufleerd werden. De eerlijkheid die de architecten van het Nieuwe Bouwen, dat zich halverwege de jaren twintig al aandiende, was ver te zoeken. Luthmann was dan ook een leerling van Willem Kromhout, de architect van het Americain Hotel in Amsterdam, een van de weinige grote jugendstil-monumenten in Nederland. Radio Kootwijk is over-

gangsarchitectuur, tussen de Amsterdamse School en de Nieuwe Zakelijkheid in. Misschien zou je zelfs kunnen zeggen dat het zich helemaal aan de Nederlandse bouwstijlen onttrekt en eerder aanleunt tegen de nationalistische architectuur, zoals die van de Sovjet-Unie. Of anders het Duitse expressionisme van Peter Behrens en Erich Mendelsohn die aan het begin van de 20e eeuw monumentale industriegebouwen ontwierpen waarvan de AEG-turbinehal van Behrens het sterkste voorbeeld is. Nu het radiostation leeg is, in afwachting van een nieuwe gebruiker, raak je pas doordrongen van de volmaakte symmetrie van het monument. Vanaf de centrale entree en de

opmerkelijk kleine hal achter de voordeur leiden links en rechts twee trappenhuisen naar de immense machinehal op de eerste verdieping. Het is een theatrale ruimte, een effect dat wordt bereikt door de smalle zijbalkons onder de spanten en een ruimer balkon op de kop. Vanaf het balkon voert een smalle trap naar de stompe toren, die opnieuw volledig symmetrisch is. Vier poortjes onderbreken de achthoekige trans. Het mos heeft hier bezit genomen van de korrelige balustrades, tekenen dat het verval zijn intrede heeft gedaan. De onderhoudstoestand van het gehele complex is minimaal tot slecht, sombert een advies van de Rijksgebouwen-

dienst. Aan de voet van het zendstation ligt de langwerpige koelvijver (koelwater was nodig om de zenderlampen te koelen) en in het verlengde daarvan twee loges en de oprijlaan. Luthmann zal het ongetwijfeld zo niet bedoeld hebben, maar die symmetrie en monumentaliteit neigen naar de fascistische architectuur uit de tijd van Mussolini.

Voor Nederland is een vrijstaand gebouw in een omgeving van bossen en zandverstuivingen uniek. Alleen al om die reden is het een daad van belang dat het zendstation Kootwijk met de bijbehorende bebouwing gespaard is gebleven, want de roep om ongerepte natuur zonder sporen van menselijke interventies is de afgelopen jaren toegenomen. Zo'n inbreukpleger hoort niet op de Veluwe hoor je de natuurbeschermers al zeggen, terwijl niets zo tot de verbeelding spreekt als een betonnen indringer – alsof iemand per ongeluk de deur van het bos heeft opengezet.

WATERDICHT

Luthmann wist van een weinig fantasievolle opdracht iets speciaals te maken. Uit de Architect in 1981 staat van hem opgetekend: 'Bouw jij nu maar een waterdichte machinehal, vooral droog, en een zendtoren; dan zetten wij er onze apparatuur er wel in. Hout en spijkers mochten niet gebruikt worden; gewapend beton leek het aangewezen materiaal, daar dit goed bestand was tegen de invloed van wisselstroom van lage frequentie. Te zeggen dat ik dit mate-

riaal contrecoeur gebruikte, zou wat overdreven zijn, maar bepaald met enthousiasme was het toch ook niet.' Dat gewapend beton paste hij ook toe in de watertoren en enkele pompstations, terwijl hij voor het hotel-pension gelegen aan de oprijlaan, uit een ander vaatje tapte. Dit stenen gebouw voor het telefoniepersoneel is met zijn ruime dakoverstek helemaal Frank Lloyd Wright, de Amerikaanse architect die onder meer bekend is geworden om zijn boerderijachtige villa's.

Versieringen ontbreken nagenoeg in het zendstation, afgezien van een reliëf boven de voordeur, de spijlen in de balustrades van het trappenhuis en een adelaar die zich verheft van de achtergevel, ongetwijfeld de inbreng van Telefunken. Het zendstation moet het hebben van zijn ongenaakbare verschijning in een stiltegebied. De 450 hectare heide en stuifzand die ruim 150 Amsterdamse werklozen vanaf 1918 bebouwden, gaat weer terug naar de natuur. Als Kröller-Müller er inderdaad een expositiehal van wil maken, wordt er gedacht aan een fietsverbinding tussen het museum op de Hoge Veluwe, het Sint Hubertusslot en het radiostation. Het lijkt de enige kansrijke bestemming, en de vervolmaking van een culturele driehoek in een natuurlijke omgeving, omdat veel anders niet mag of kan in een 'landelijk gebied'. Nadat Luthmann in 1923 vertrok bij de Rijksgebouwendienst, is de dienst nu weer betrokken bij de herbestem-

ming van het radiostation. Er is berekend wat restauratie en onderhoud gaan kosten en wat een geschikte bestemming zou kunnen zijn. Een museale functie komt als kansrijk naar voren, maar dan moet het station wel voorzien worden van een klimatologische installatie en moderne toiletgroepen. De Stichting Radio Kootwijk (leden: Marcel van Dam, Geke Faber en de oud-secretaris-generaal van Algemene Zaken, de Graaff) hebben twee jaar de tijd om sponsorgeld te verzamelen waarmee de toekomst van Radio Kootwijk verzekerd zal zijn. Over sloop peinst niemand meer. Want van zo'n station op zo'n plek en met zo'n geschiedenis bestaat er maar een in Nederland.

www.radiokootwijk.com
www.digitaalkootwijk.nl